

Ernst Jünger
Totale mobilisatie en
andere essays

DE NIEUWE
WERELD / *ten have*

De totale mobilisatie

1

Het druist in tegen de heroïsche geest om het beeld van de oorlog te zoeken in een sfeer die door het menselijk handelen kan worden bepaald. Wel biedt dit – door de vele veranderingen en verhullingen die de zuivere gestalte van de oorlog in de wisseling der menselijke tijden en ruimten heeft ondergaan – voor deze geest een fascinerend schouwspel.

Dit schouwspel herinnert aan vulkanen, waarin steeds hetzelfde aardse vuur tot uitbarsting komt, en die toch in heel verschillende landschappen actief zijn. Zo betekent aan een oorlog te hebben deelgenomen net zoiets als in de ban van een van deze vuurspuwende bergen te zijn geweest – maar tussen de IJslandse Hekla en de Vesuvius aan de golf van Napels bestaat een verschil. Wel kan men zeggen dat het verschil in landschap verdwijnt naarmate men dichter in de buurt komt van de gloeiende muil van de krater, en dat daar waar de eigenlijke hartstocht tot uitbarsting komt, dus vooral in de naakte, directe strijd op leven en dood, het een ondergeschikte rol speelt in welke eeuw, voor welke ideeën en met welke wapens er wordt gevochten; maar daarvan zal in het onderstaande geen sprake zijn.

We zullen veeleer proberen enige gegevens te verzamelen waaruit blijkt in welk opzicht de laatste oorlog – onze oorlog, de grootste en

invloedrijkste gebeurtenis van deze tijd – verschilt van andere oorlogen waarvan de geschiedenis ons is overgeleverd.

2

Misschien wordt het kenmerkende van deze grote catastrofe nog het best aangeduid door de uitspraak dat de genius van de oorlog hier doordrongen raakt van de geest van de vooruitgang. Dit geldt niet alleen voor de strijd tussen de landen onderling; het geldt tevens voor de burgeroorlog, een tweede strijd die in veel van deze landen eveneens verschrikkelijk huishield. Deze beide verschijnselen, de wereldoorlog en de wereldrevolutie, zijn veel nauwer met elkaar verbonden dan op het eerste gezicht lijkt; het zijn twee kanten van een gebeurtenis van kosmische aard en in vele opzichten van elkaar afhankelijk, zowel wat hun ontstaan als wat hun uitbarsting betreft.

Waarschijnlijk staan ons nog wonderlijke ontdekkingen te wachten omtrent het wezen dat zich verbergt achter het onbepaalde en in vele kleuren flonkerende begrip ‘vooruitgang’. Ongetwijfeld is de manier waarop wij tegenwoordig geneigd zijn ons daarover vrolijk te maken al te goedkoop. Weliswaar kan men zich wat deze afkeer betreft beroepen op elke werkelijk belangrijke geest van de negentiende eeuw – maar bij alle weerzin tegen de platheid en eentonigheid van de maaksels waarmee men wordt geconfronteerd, rijst toch de vraag of de bodem waaruit deze maaksels stammen niet veel en veel belangrijker is. Tenslotte is zelfs de activiteit van de spijsvertering afhankelijk van de krachten van een wonderbaarlijk en onverklaarbaar leven. Er kunnen vandaag de dag weliswaar goede argumenten voor worden aangevoerd dat de vooruitgang geen *vooruitgang* is, maar belangrijker dan deze vaststelling is wellicht de vraag of de eigenlijke betekenis van de vooruitgang niet geheimzinniger is, en van een andere orde, een betekenis die zich bedient van

het schijnbaar zo overzichtelijke masker van de rede als van een perfecte schuilplaats.

Juist het feit dat typisch progressieve bewegingen steevast tot resultaten leiden die tegengesteld zijn aan hun eigen tendensen, doet vermoeden dat hier, net als overal in het leven, eerder andere, meer verborgen aandriften aan het werk zijn. Met recht heeft de geest vaak gezwolgen in verachting voor de houderige marionetten van de vooruitgang – maar de ragfijne draden waarmee hun bewegingen worden gestuurd zijn onzichtbaar.

Wil men iets leren over de structuur van die marionetten, dan kan men geen aangenamer leidraad kiezen dan Flauberts roman *Bouvard et Pécuchet*. Maar wanneer men zich wil bezighouden met de mogelijkheden van de beweging die zich meer in het verborgene afspeelt, waarbij altijd meer te vermoeden dan te bewijzen valt, dan zal men al bij Pascal en Hamann* een overvloed aan leerzame passages ontdekken.

‘Ondertussen vallen ook onze fantasieën, illusies, fallaciae opticae en drogredenen onder het gebod van God.’ Van dit soort zinnen zijn er bij Hamann talloze te vinden; zij drukken een gezindheid uit die ernaar streeft om de inspanningen van de chemie onder te brengen in het domein van de alchemie. We laten in het midden welk gebied van de geest het is waaronder de optische illusie van de vooruitgang valt, want we werken aan een studie die is berekend op twintigste-eeuwse lezers, niet aan een demonologie. Zoveel is echter zeker, dat alleen een kracht van cultische aard, dat alleen een *geloof* zo vermetel kon zijn het perspectief van de doelmatigheid tot in het oneindige op te rekken.

* *Hamann* – Johann Georg Hamann (1730-1788) was een Duitse filosoof en theoloog die polemiseerde met de kantiaanse filosofie.

En wie zou er ook aan willen twijfelen dat de vooruitgang de grote volkskerk is van de negentiende eeuw – de enige die werkelijk autoriteit geniet en zich kan verheugen in een kritiekloos geloof?

3

Bij een oorlog die in een dergelijke atmosfeer uitbrak, moest de positie van de oorlogvoerende partijen tegenover de vooruitgang wel een beslissende rol spelen. En inderdaad moet hierin de eigenlijke morele factor van deze tijd worden gezocht, een factor met zulke ragfijne, onberekenbare uitstralingen dat zelfs de sterkste, met de modernste vernietigingswapens van het machinetijdperk uitgeruste legers daartegen niet zijn opgewassen, ja die zijn troepen zelfs weet te rekruteren in de legerkampen van de tegenstander.

Om deze ontwikkeling aanschouwelijk te maken, wil ik hier het begrip *totale mobilisatie* invoeren: de tijden zijn allang voorbij waarin het volstond om honderdduizend gerekruteerde onderdanen onder een loyale bevelhebber naar de slagvelden te sturen – zoals bijvoorbeeld in Voltaires *Candide* beschreven wordt – en waarin rust de eerste burgerlijke plicht was wanneer Zijne Majesteit een veldslag had verloren. Toch konden conservatieve kabinetten nog in de tweede helft van de negentiende eeuw oorlogen voorbereiden, voeren en winnen waar de volksvertegenwoordiging onverschillig of zelfs afwijzend tegenover stond. Vanzelfsprekend veronderstelde dat een nauwe verstandhouding tussen het leger en de kroon, een verstandhouding die door het nieuwe systeem van de algemene dienstplicht slechts een oppervlakkige verandering had ondergaan en die in essentie nog tot de patriarchale wereld behoorde. Het veronderstelde verder dat de bewapening en de kosten min of meer berekenbaar bleven, waardoor de oorlog zich voordeed als een weliswaar buitengewone, maar geenszins grenzeloze besteding van de

beschikbare krachten en middelen. In die zin had zelfs de algemene mobilisatie nog het karakter van een *partiële* ingreep.

Deze begrenzing strookt niet alleen met de beperkte omvang van de middelen, maar tegelijk met een kenmerkende staatsraison. De monarch heeft een natuurlijk instinct dat hem ervoor waarschuwt in te zetten wat de huismacht te boven gaat. Het interen van zijn schat lijkt hem minder schadelijk dan het krediet dat hem door een volksvertegenwoordiging wordt verleend, en voor het beslissende ogenblik van de slag spaart hij liever zijn garde dan een contingent vrijwilligers. Tot ver in de negentiende eeuw is dit instinct bij de Pruisen nog gezond. Het treedt onder andere op de voorgrond bij de grimmige strijd om een driejarige diensttijd – troepen van oudgedienden zijn als huismacht betrouwbaarder, terwijl de korte diensttijd een kenmerk is van vrijwilligerslegers. Regelmatig zien we zelfs dat wordt afgezien van vooruitgang en perfectionering van de krijgsmunitie, wat voor ons vandaag de dag bijna onbegrijpelijk is, maar ook voor deze aarzelingen kunnen goede redenen worden aangevoerd. Zo schuilt in elke verbetering van de vuurwapens, in het bijzonder in de uitbreiding van hun draagwijdte, een indirecte aanval op de vormen van de absolute monarchie. Elk van deze verbeteringen bevordert het individueel gerichte schot, terwijl het salvo het hechte gezag symboliseert. Wilhelm I vond de geestdrift nog onaangenaam. Deze ontspringt aan een bron die, net als de leren zak van Aeolus, niet alleen stormen herbergt die bijval schenken. De ware toetssteen van een heerschappij is niet de hoeveelheid gejuich waarop zij wordt onthaald, maar de verloren oorlog.

De partiële mobilisatie beantwoordt dus aan het wezen van de monarchie, die haar grens slechts overschrijdt voor zover zij wordt gedwongen de abstracte vormen van de geest, van het geld, van het 'volk', kortom van de machten van de opkomende nationale democratie bij de bewapening te betrekken. In een terugblik mogen

we vandaag de dag zeggen dat het zo goed als onmogelijk was om volledig van deze participatie af te zien. De manier waarop zij worden geïntegreerd vormt de eigenlijke kern van het staatsmanschap van de negentiende eeuw. Deze bijzondere omstandigheid verklaart tevens de stelregel van Bismarck over de politiek als de ‘kunst van het mogelijke’.

We kunnen nu op de voet volgen hoe het leven in toenemende mate wordt omgezet in energie, hoe het gehalte van alle bindingen vluchtiger en vluchtiger wordt ten gunste van de beweeglijkheid, en hoe dit een steeds ingrijpender karakter verleent aan het proces van mobilisatie, terwijl bij het uitbreken van de oorlog de beslissing over al dan niet mobiliseren in sommige landen nog het alleenrecht was van de kroon, dat van geen contrasignatuur afhankelijk was. De verschijnselen die dat teweegbrengen, zijn divers. Zo verdwijnt met het vervagen van de standsverschillen en het beknotten van de privileges van de adel tegelijk het begrip van de militaire kaste; bewapend zijn in dienst van het land is niet meer alleen de plicht en het voorrecht van de beroepssoldaat, maar wordt een taak voor iedereen die wapens kan dragen. Zo maakt de kolossale toename van de kosten het onmogelijk om de oorlogvoering uit een vaste oorlogsschatting te betalen; om de machinerie in gang te houden moeten veeleer alle kredieten beschikbaar worden gesteld, moeten ook de laatste spaargelden nog worden opgenomen. Zo vloeit het beeld van de oorlog als een bewapende handeling ook steeds meer over in het drastischer beeld van een gigantisch arbeidsproces. Naast de legers die elkaar op het slagveld treffen, ontstaat een nieuw soort legers, van het verkeer, van de bevoorrading, van de bewapeningsindustrie – het leger van de arbeid in het algemeen. In de laatste fase, die zich tegen het einde van deze oorlog al begon af te tekenen, is er geen beweging meer – zelfs niet die van een thuiswerkster aan haar naaimachine – waar niet op zijn minst indirect een oorlogsverrichting aan kleeft. Misschien dat het aanbreken van het tijdperk van de

arbeid zich hierin – in dit zich absoluut meester maken van de potentiële energie, die de oorlogvoerende industriestaten verandert in vulcanische smederijen – nog het meest plastisch aankondigt. Dit maakt de wereldoorlog tot een historisch fenomeen dat qua betekenis de Franse Revolutie te boven gaat. Om energieën van een dergelijke omvang te ontplooien, volstaat het niet meer de arm toe te rusten met het zwaard. Vereist is een bewapening tot op het bot, tot in de haarvaten van het leven. Dit te bewerkstelligen is de taak van de totale mobilisatie, een proces waardoor het wijdvertakte en dichtgeaderde stroomnet van het moderne leven door één enkele handgreep via een schakelpaneel naar de grote stroom van de oorlogsenergie wordt toegeleid.

Een mobilisatie van deze omvang had het menselijk brein bij het begin van de wereldoorlog nog niet voorzien. Ze kondigde zich echter al aan in aparte maatregelen, bijvoorbeeld in de grote inzet van oorlogsvrijwilligers en reservisten direct bij het uitbreken van de oorlog, in uitvoerverboden, in censuurvoorschriften, in veranderingen van het muntstelsel. Tijdens het verloop van de oorlog werd dit proces geïntensiveerd. Als voorbeelden van deze intensivering kunnen worden genoemd: de planmatige exploitatie van grondstoffen en levensmiddelen, het omzetten van arbeidsverhoudingen in een militair dienstverband, de dienstplicht, de bewapening van handelsschepen, de ongekende uitbreiding van de bevoegdheden van de generale staven, het ‘Hindenburgprogramma’, de strijd van Ludendorff om de identiteit van de militaire en de politieke leiding.

Toch werden, ondanks de even grandioze als vreselijke schouwspelen van de late materiaalslagen, waarin het menselijke organisatietalent zijn bloedige triomfen vierde, de ultieme mogelijkheden nog niet bereikt. Deze kunnen ook alleen worden bereikt – zelfs wanneer men zich beperkt tot de beschouwing van de technische kant van dit proces – wanneer het beeld van oorlogshandelingen zich al

aftekent in de manier waarop de vreedzame toestand is geregeld. Zo zien we hoe na de oorlog in veel staten de nieuwe bewapeningsmethoden al zijn toegesneden op de totale mobilisatie.

Hier kunnen symptomen worden aangevoerd als de toenemende beknotting van de individuele vrijheid, een aanspraak overigens die van meet af aan dubieus was. We zien dit offensief, waarvan het doelwit is dat zich niets mag voordoen wat *niet* als een functie van de staat valt te begrijpen, het eerst in Rusland en Italië, vervolgens echter ook bij ons, en het valt te voorzien dat alle landen waar mondiale aanspraken leven dit offensief tegen de individuele vrijheid moeten inzetten om opgewassen te zijn tegen de ontketening van een nieuw soort krachten. Hiertoe behoort verder de uit Frankrijk afkomstige beoordeling van de machtsverhoudingen uit het oogpunt van de *énergie potentielle*, evenals de al in vreedstijd begonnen samenwerking tussen de generale staven en de industrie, waarvoor Amerika het voorbeeld gaf. Verder vraagstellingen die raken aan de diepste kern van de bewapening, vraagstellingen waarmee de Duitse oorlogsliteratuur het publieke bewustzijn – schijnbaar achteraf, maar in werkelijkheid toekomstgericht – dwong tot oordelen over krijgsoorlogen. Het Russische ‘vijfjarenplan’ confronteerde de wereld voor de eerste keer met een poging om de gezamenlijke inspanning van een groot rijk in *één* stroombedding te verenigen. Het is leerzaam te zien hoe het economisch denken hier doorschiet. De ‘planeconomie’, als een van de laatste gevolgen van de democratie, groeit zichzelf boven het hoofd en ontwikkelt zich in de richting van pure machtsontplooiing. Deze omslag valt bij veel verschijnselen in onze tijd waar te nemen; de grote druk van de massa’s slaat om in kristallijne vormen.

Maar niet alleen het offensief, ook de verdediging vergt buitengewone inspanningen, en hier wordt de dwang van de wereld wellicht nog duidelijker. Zoals elk leven de kiem van zijn dood al in zich

draagt, zo ligt ook in het optreden van de grote massa's een democratie van de dood besloten. We hebben het tijdperk van het doelgerichte schot alweer achter ons. De commandant van een eskader bommenwerpers, die in de nachtelijke hemel het bevel geeft voor het bombardement, ziet geen verschil meer tussen hen die deelnemen aan de strijd en hen die dat niet doen, en de dodelijke gaswolk trekt als een element heen over al wat leeft. De mogelijkheid van zulke bedreigingen veronderstelt echter geen partiële, noch een algemene, maar een *totale* mobilisatie, die zich zelfs uitstrekt tot de baby in de wieg. Evenals alle anderen, ja meer nog dan alle anderen wordt het bedreigd.

Zo valt er nog veel meer te noemen – maar het volstaat om een blik te werpen op dit leven van ons in zijn volledige ontketening en in zijn onbarmhartige discipline, met zijn rokende en gloeiende industriegebieden, met de fysica en metafysica van zijn verkeer, zijn motoren, vliegtuigen en miljoenensteden, om met een gemengd gevoel van lust en ontzetting te beseffen dat hier geen atoom bestaat dat *niet* bij de arbeid is ingeschakeld, en dat wijzelf tot in onze kern aan het razende proces zijn overgeleverd. De totale mobilisatie wordt niet zozeer voltrokken, ze voltrekt zichzelf, ze is in oorlog en vrede de uitdrukking van de geheimzinnige en dwingende eis waaraan dit leven in het tijdperk van massa's en machines ons onderwerpt. Zo komt het dat elk afzonderlijk leven steeds ondubbelzinniger het leven wordt van een arbeider en dat de oorlogen van de ridders, van de koningen en van de burgers plaatsmaken voor de oorlogen van de *arbeider* – oorlogen met een rationele structuur en een onbarmhartigheid waarvan het eerste grote treffen van de twintigste eeuw ons al een voorproefje heeft gegeven.

Ernst Jünger is wereldberoemd geworden met zijn dagboeken uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog en zijn roman *Op de marmmerklippen*. Naast boeken schreef Jünger ook vele essays, waarvan er in deze bundel vier zijn bijeengebracht die samen een indrukwekkend overzicht bieden van de ontwikkeling van zijn denken. In 'De totale mobilisatie' en 'Over pijn' analyseert hij met huiveringwekkende luciditeit hoe de moderne mens getransformeerd wordt tot een geharde 'arbeider', klaar om zich geheel ten dienste te stellen van techniek en oorlog. In 'Over de linie' en 'Getallen en goden' neemt zijn denken een andere wending: hij keert zich af van collectivistische idealen en richt zich op de 'enkeling', die zich onttrekt aan de massa en zoekt naar vrijheid, spiritualiteit en innerlijke autonomie. Alle vier de essays tonen Jünger op zijn best: als een inspirerende schrijver die zijn tijd vooruit was.

Vertaald door Mark Wildschut en Piet Meeuse
Met een voorwoord van Arnold Heumakers

Ernst Jünger (1895-1998) was een Duitse schrijver, filosoof en oorlogsveteraan.

NUR 730

DE NIEUWE
WERELD / ten have

www.uitgeverijtenhave.nl